

Gravminder i dag

– den aktuelle situation belyst fra forskellige praktikers synsvinkel

Af Birgitte Foghmoes

Kirkegårdsleder og redaktør af tidsskriftet Kirkegården

Det var fællesoverskriften for indlæg fra en kirkegårdsleder (undertegnede), to stenhuggere og to menighedsrådsmedlemmer – en kirkeværge og en kirkegårdsudvalgsformand. Indlægget her handler om de 3 første.

Gravmindekulturen er til enhver tid et produkt af gravstedskulturen, der til enhver tid er et produkt af kirkegårdskulturen, der til enhver tid er et produkt af samtidskulturen i øvrigt, osv. Groft sagt. Lige nu, hvor vi lever i ekstremernes tidsalder, er yderpunkter anonymitet (dvs. intet gravminde) og de mest overraskende eksempler, hvor hverken fantasien eller pengepungen har sat grænser. Midt imellem er naturligvis det store flertal, hvor mange sten desværre er i bedste fald uinteressante eller resultatet af servitutter, hvor kravene måske ikke er de mest hensigtsmæssige.

Den konkurrence om nye gravminder, som Foreningen for Kirkegårdskultur afviklede for ca. 15 år siden afviklede Foreningen for Kirkegårdskultur en konkurrence om nye gravminder, men i praksis fik den ikke den store indflydelse på udviklingen. Der er dog sket noget.

Situationen netop nu er fx, at gravminder ofte præsenteres som del af en helhed, som kan være et gravsted eller en hel afdeling. Et eksempel er Den Fælles Mindehave i Roskilde, hvor gravstederne erhverves anlagt og med monument, der blot mangler inskription. Der ses også eksempler på gravsten til individuelle gravsteder, der præsenteres i en beplantning. Igen er det helheden.

Besøger man fx Næstved Kirkegårde som repræsentant for den danske provins, får man også en klar fornemmelse af, at gravsten er valgt specielt i forbindelse med en gravstedstype. Det gælder både de helt kollektive afdelinger i fælles bunddække og de mere individuelle grave, hvor kirkegården nu også tilbyder færdiganlagte grave.

På Østre Kirkegård i Næstved findes naturligvis også græsgrave, hvor stenen skal være placeret som plade i græsset i særlige mål. Da kirkegården er anlagt i forbindelse med en arkitektkonkurrence efter 2. Verdenskrig, er den veldefineret, og de forskellige begravelsesformer er placeret i velafgrænsede rum, hvilket giver ro og overblik. (Den situation er dog snarere undtagelsen end reglen.)

Holmens Kirkegård på Østerbro i København har sit eget særpræg. Som en af de helt gamle og historisk interessante kirkegårde, der tillige er søværnets, indeholder den mange fornemme bevaringsværdige gravminder. I vor tid sættes der fortsat specielle, bemærkelsesværdige (og kostbare) monumenter. Nogle af disse er tilmed udført af anerkendte kunstnere.

Der efterspørges græsgravsteder også her. Da kirkegården imidlertid er begrænset arealmæssigt, må gravene anlægges,

Blå Blok. Næstved. Leveres af keramikeren Betty Engholm, Sorø.

Foto: Forfatteren

Næstved Kirkegårde. Sten produceret på Kählers keramikfabrik.

Foto: Forfatteren

Holmens kirkegård i København. Foto: Forfatteren

hvor der nu bliver plads i forbindelse med nedlæggelse af almindelige gravsteder. En fornuftig dispositionsplan for en sådan kirkegård er det derfor lidt vanskeligt at tilvejebringe.

Frederiksberg Ældre Kirkegård rummer som Holmens en række gamle fine gravsten. Og ikke mindst en række nye og nyere helt unikke eksempler. Økonomien har ikke sat grænserne. Også her er der værker af kendte kunstnere. Tidens trend hen imod det meget personlige er tydelig. I en række tilfælde har de anvendte kunstværker helt klart en fortid som udsmykning i hus eller have – og de afdøde og efterladte har haft/har særlige relationer til dem.

Tager man ud i verden for at se på nye gravminder, finder man fx på tyske udstillinger meget smukke og fint forarbejdede eksempler, og igen er det ikke blot sten, men hele gennemtænkte anlæg, hvor monument og beplantning hører sammen.

I New York er kirkegårdstraditionen den velkendte med store græsflader og fritstående monumenter. Bl.a. ses mange eksempler, hvor et stort monument (en obelisk eller anden klassisk form) markerer de enkelte grave. De begravede har efterfølgende fået hver deres lille sten. Mange er meget

Frederiksberg Ældre Kirkegård.

Foto: Forfatteren

smukt udført og afpasset fællesmonumentet. Der kan hentes inspiration fra de fine detaljer i både formgivning og udførelse.

Apropos klassiske detaljer så indledte stenhuggerlavets oldermand Hans Broch-Mikkelsen, Nyborg, sit indlæg med en kort historisk gennemgang. Stenhuggere har man kendt helt tilbage fra de store pyramiders tid – 5.000 år tilbage i tiden. Det teoretiske spillede allerede her sammen med det praktiske. Der blev lavet beregninger og tegninger som baggrund for, at praktikerne - stenhuggerne kunne udføre deres opgave, der i sidste ende resulterede i de færdige pyramider – blandt verdens underværker.

I Grækenland på Akropolis finder vi også eksempler på håndværkernes dygtighed. Her har stenhuggerne udført arbejder efter mål og fuldkommen præcist. Til sammenligning finder vi i den danske stenalder kun produkter, der kan betegnes som husflid.

Håndværk fulgte gennem Middelalderen, kristendommen, hvor opførelsen af kirker og klostre krævede dygtige folk. For at komme i betragtning som stenhugger skulle man være søn af en fri mand. Det skriver i hvert fald Martin A. Hansen i Orm og Tyr, sagde Broch-Mikkelsen.

The Woodlawn Cemetery,
New York.
Foto: Forfatteren

I tidens løb er det blevet til mange fantastiske stenhuggerarbejder i kirkernes regi. De store epitafier inde i kirkebygninger er i mange tilfælde udført på store billedhuggerværksteder i Sydeuropa, mens mange af de store liggesten på kirkegårdene stammer fra Øland.

I 1623 blev stenhuggerne organiseret sammen med murerne, og først i 1900-tallet skiltes de to grupper igen i fagforbund og laug.

Lauget forestod nu opbygning af en egentlig stenhuggeruddannelse, hvor der i første omgang blev undervist teoretisk på aftenskole og herefter egentlig skoleophold på teknisk skole.

Stenhuggererhvervet har gennem årene måttet tilpasse sig samfundets konjunkturer – som enhver anden købmænd. Li-

IGA, Internationale Gartenbauausstellung, Rostock 2003.

ge nu er et af problemerne set fra stenhuggernes side bl.a. de mange (fantasiløse) servitutbelagte plænen. Håndværket er derfor nu i fare for at blive ren industri, hvor også import af fx kinesisk granit indgår.

I den forbindelse advarede Broch Mikkelsen imod den opfattelse, at al granit er af samme kvalitet. Tætheden er afgørende for struktur, udseende og holdbarhed, og de kinesiske er mere åbne.

Den tekniske udvikling har naturligvis betydet rigtig mange lettelser for stenhuggerne, men med tiden er der risiko for, at en specialviden og kunnen mistes. Det gode håndværk praktiseres dog fortsat bl.a. med restaureringsarbejder. Broch-Mikkelsen opfordrede desuden kirkegårdene til at stille krav til stenhuggerne om gode monumenter. Stenhuggerne stiller sig gerne til rådighed, så forslagene også bliver realistiske, sluttede han.

Den yngre generation af stenhuggere kom også til orde. Filip Møller, Horsens, der elsker sit fag, kunne også konstatere, at der sælges meget skidt, men han møder tillige pårørende, der ønsker det unikke. I sin egen virksomhed skønner han, at ca. halvdelen af de leverede monumenter er lavet specielt til den enkelte kunde. Monumenterne udføres desuden i forskellige materialer og materialekombinationer. Der er dog også ganske mange pårørende, der blot ønsker "en almindelig sten", hvad det så end er!! I disse tilfælde er det specielt vigtigt, at det er en fagmand, der betjener... I Danmark er en lang række stenhuggerforretninger blevet opkøbt af store firmaer, og i de enkelte filialer er der ofte ingen faguddannet personale, og de pårørende bliver derfor ikke informeret ordentlig om forskellene på fx håndhuggede bogstaver og sandblæste. Der leveres derfor ofte ringe produkter, og der bliver ikke gjort vrøvl - desværre.

Ved besøg på en kirkegård havde han tilfældigt set en af sine egne sten, hvor en anden stenhugger havde foretaget en tilføjelse til inskriptionen. Udførelsen – fagligheden - var ikke i orden. Filip Møller mente dog ikke, at det var af ond vilje. Det handler altså om at finde fagfolk og stille krav til kvaliteten. Det gælder ikke mindst, når kirkegårdene skal have hjælp i forbindelse med formulering af (nødvendige) servitutter.

Situationen netop nu er med andre – og forenklede - ord, at stenhuggerfaget er truet, og årsagerne er flere. Både industrialiseringen inden for faget og de mange servitutter på kir-

kegårdene kan være medvirkende årsager. Samlede kræfter, hvor kirkegårdene stiller de rette krav og stenhuggerne sørger for, at håndværket er i orden, må til. Pårørende, der for tiden netop efterspørger det unikke, skaber baggrund for, at stenhuggerhåndværket også får gode opgaver – og mulighed for at holde fagets standard og fanen højt.

Godt brochuremateriale som reklame for faget og oplysning til borgerne mangler vist også.